

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Революции и еволюции – политически, икономически, технологични, културни и социални измерения на „прогреса“ Revolutions and evolutions – political, economic, technological, cultural and social dimensions of “progress”
Том / година Volume / year	II / 2023
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Мирослав Тошев Miroslav Toshev
Институция Affiliation	Исторически музей – Омуртаг History museum – Omurtag
Заглавие Title	ВИДОВЕ ЗАНАЯТИ, БРОЙ И ВЪЗРАСТ НА ЗАНАЯТЧИИТЕ В КАЗА ОСМАН ПАЗАР ПРЕЗ 1859 Г. И В КАСАБА ОСМАН ПАЗАР ПРЕЗ 1864 – 1865 Г. TO THE MATTER OF THE CRAFTSMEN IN KAZA OSMAN PAZAR THROUGH 50 AND 60 YEARS OF XIX CENTURY. AN ATTEMPT FOR QUANTITY AND AGE CHARACTERISTIC
Страници Pages	125–151
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-2-125/

ВИДОВЕ ЗАНАЯТИ, БРОЙ И ВЪЗРАСТ НА ЗАНАЯТЧИИТЕ В КАЗА ОСМАН ПАЗАР ПРЕЗ 1859 Г. И В КАСАБА ОСМАН ПАЗАР ПРЕЗ 1864 – 1865 Г.

Мирослав Тошев

Исторически музей – Омуртаг

Резюме: В предложената разработка въз основа на два османски описа на занаятчий от 1859 г. и 1864 – 1865 г., съхранявани в Ориенталския отдел на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, за каза Осман пазар и град Осман пазар, днес Омуртаг, са систематизирани и представени броят на занаятите и „еснафите“, броят на занаятчиите – Майстори, Калфи и Чираци, и средната им възраст през 1864 – 1865 г. На базата на получените данни се достига до следните изводи:

Общо в каза Осман пазар през 1858 – 1859 г. са регистрирани 20 занаята, официално описани като организирани в 19 „еснафа“ и една „група“. Занаятчиите се разделят на 359 майстори, 107 калфи и 81 чираци. Общо със занаяти се занимават 583 души.

Общо в град Осман пазар през 1864 – 1865 г. са регистрирани 24 занаята, от които се разчитат имената на 22, а наименованията на останалите два занаята са заличени поради повреда на листа. Занаятчиите са официално описани като организирани в 24 „еснафа“. Шивачите имат две отделни организации, разделени по религиозен принцип, а Ханджиите и Кръчмарите са обединени в един „еснаф“. Занаятчиите се разделят на 214 майстори, 88 калфи и чираци $55 + 1 - 2?$. Общо със занаяти се занимават $357 + 1 - 2?$ души.

Възрастта на записаните калфи и чираци е много висока и рязко се отличава от общоприетите представи. Най-вероятно в случая иде реч за наемни работници, които нямат капитал да отворят самостоятелен дюкян, или пазарът е наситен и за тях няма свободна ниша.

При голяма част от занаятите не са регистрирани калфи и чираци, най-вероятно защото бащите – майстори учат синовете си на своя занаят. Въпросните ученици и помощници от своя страна намират за по-изгодно да не се отделят като самостоятелни майстори, за да не влагат капитал в нова работилница и нови инструменти. Същевременно те не се регистрират официално, за да не плащат данъци.

В периода 1859 – 1865 г. в Осман пазар са регистрирани нови занаяти. Трябва специално да се подчертае, че почти всички те може да

се определят като доставящи „луksозни“ стоки и услуги. Следователно старият Осман пазар и районът се развиват успешно, тукашните люде богатеят и в местната икономика се откриват пазарни ниши за различни услуги и „стоки на разкоша“.

В заключение – през 60-те години на XIX в. Осман пазар се очертава като значим занаятчийски център, който може да се сравнява по броя на занаятчиите си с известните „протопромишлени“ средища Котел и Троян.

Ключови думи: занаяти, занаятчий, Осман пазар, 1859, 1865

Град¹ Осман пазар² е разположен в предпланините на Източния Балкан. Селището е пресечна точка на няколко пътни трасета, свързващи Централна северна, Източна и Югоизточна България, което го определя като значим кръстопът³. Тук релефът е полупланински, а годната за зърнопроизводство земя е малко. Изброените природо-географски характеристики в района на Осман пазар и прилежащите му покрайнини Герлово и Тузлука създават условия занаятчийството да се развие като важен дял от местната икономика⁴.

Идеята за представената разработка се зароди от два израза, които често се употребяват в научната литература и поселищните истории. За какво иде реч?

Първо – в проучваното селище „се развивали **повече от 18 занаята**“⁵. Веднага възниква въпросът: колко други занаяти са „се развивали“? Дали са били 2, 8, 28, или колко?

Второ – в проучваното селище „развити били табачеството, железарството, бъчварството... **и др.**“⁶. Кои са тези „и други занаяти“? Коп-

¹ Разработка на същата тема е отпечатана в: **Тошев, М.** Към въпроса за занаятчиите в каза Осман пазар през 50-те и 60-те години на XIX в. Опит за количествена и възрастова характеристика. Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания. том 6. Предприемачеството в историческа перспектива. Варна. 2021 г. с. 265 – 283. Статията, представена тук е преработена – текста ѝ е прецизиран и са направени някои допълнения.

² Градът е преименуван през 1934 г. и все още носи името **Омуртаг**.

³ **Тошев, М.** Омуртаг – град на кръстопът. сб. Народна култура на балканджиите. Издателство Фабер. В. Търново. 2007. том VII. с. 74 – 80; **Тошев, М.** Бележки за ролята на Котленския проход и отсечката Котел-Омуртаг в пътната мрежа на източните български земи. сб. Оттука започва България. Университетско издателство Епископ Константин Преславски. Шумен. 2011. с. 485 – 507; **Тошев, М.** Град Омуртаг и Тракия – пътни трасета и търговски връзки. сп. Епохи. 2011 г. (1), с. 94 – 114.

⁴ **Маждракова-Чавдарова, О.** Град Омуртаг през епохата на Възраждането. сб. Град Омуртаг и Омуртагския край-и история и култура. Варна. 1999. том 1, с. 115.

⁵ Всички думи и изрази в изложението, изписани с шрифт **bold**, **bold italic** и *италик*; поставени в квадратни скоби или подчертани, са мои – **М.Т.**

⁶ **Стефанов, Л.** Град Омуртаг (принос към историята на града). Издава Османпазарското дружество на запасните подофицери за в полза на фонда: „Постройка паметник на убитите през войните“. Омуртаг г. 1935. с. 22.

ринарство, сарачлък, пушкарство, корабостроене, ремонт на автомобили?

На пръв поглед въпросите може да изглеждат дребнави, но не са. Макар да се приема, че историята „не е точна наука“, не е нужно историците да се прикриват зад въпросните изрази и да не уточняват своя изказ в публикациите си.

В предлаганата разработка се прави опит да се даде възможно най-точен отговор на повдигнатите въпроси, сиреч „колко“ и „кои други“ занаяти са се практикували официално в каза Осман пазар и касаба Осман пазар. Детайлно са разгледани два османски описа на занаятчиите в каза и касаба Осман пазар от 1859 г. и 1864 – 1865 г. На базата на извлечената информация са систематизирани и представени: броят на занаятите и „еснафите“, броят на занаятчиите – Майстори, Калфи и Чираци⁷, за 1859 г. и 1864 – 1865 г. и средната им възраст през 1864 – 1865 г. На основата на получените данни и на най-общо сравнение с други две старопланински селища се прави опит за определяне на степента на икономическото развитие на града и района.

Въпросните османски описи са:

– „Дефтер с мазбата, съставени на 24 зилкаде [12]75 [25.VI.1859 г.]“, на „майсторите, калфите и чираците от еснафите, намиращи се в казата Осман пазар“, за издаване на удостоверения „за [12]75 [11.VIII.1858 – 30.VII.1859 г.] г.“.

– „Фрагмент от Дефтер“ на „дължимите според изискванията на закона такси от еснафите в каза Осман пазар за настоящата [12]81 [6.VI.1864 – 26.V.1865 г.] г.“.

Документите се съхраняват във фонда на Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под съответните сигнатури: Ф. 182, а.е. 40 и Ф. 182 А, а.е. 36⁸.

Според наличната към момента информация занаятчийските описи за първи път са били обект на проучване в края на 70-те години на XX в. Тогава, най-вероятно по поръчение на ръководството на град Омуртаг, са преведени частично 114 османо-турски документа за каза Осман пазар от периода XVII – XIX в. от фонда на Ориенталския отдел на Народната библиотека. Анотациите постъпват в Музейната сбирка на град Омуртаг през 1979 г.⁹

⁷ В изложението наименованията на занаятите, термините „Майстори“, „Калфи“ и „Чираци“ са изписани с главна буква, за да се отличават в текста.

⁸ По-нататък в текста на изложението регистрите ще бъдат обозначавани със съкращенията **Опис 59** и **Опис 65**.

⁹ Анотираните документи са инвентирани под общ № ОФ-321 – МСО. Опис 59 е на с. 11, док. № 29, а Опис 65 на с. 33, док. № 89.

Въпросните регистри са повторно анотирани и публикувани в обемния Опис на османо-турски документи за занаяти и търговия (XVI – XIX в.), издаден от НБКМ¹⁰.

През 2004 г. Исторически музей – Омуртаг започна мащабна програма за превод на османо-турски документи за миналото на град Осман пазар, Герлово, Тозлука и издаването им в самостоятелен сборник¹¹. В хода на нейното осъществяване доц. Ст. Андреев направи пълен превод на въпросните описи¹².

Отделни сведения от занаятчийските регистри са използвани при разработката на няколко статии за миналото на град Омуртаг¹³. През 2006 г. доц. М. Калицин публикува цялостния текст на Опис 65 с пространен коментар¹⁴.

х х х

Първият документ, „Дефтер с мазбата, съставени на 24 зилкаде [12]75 [25.VI.1859 г.]“, на „майсторите, калфите и чираците от еснафите, намиращи се в казата Осман пазар“, за издаване на удостоверения „за [12]75 [11.VIII.1858 – 30.VII. 1859 г.] г.“, или **Опис 59**, както ще бъде обозначаван по-нататък в изложението, е достигнал до нас без повреди и неразчетени места в текста. Това позволи да се извлече пълната информация за видовете занаяти, организирани в еснафи, и за броя на занаятчиите в каза Осман пазар през 1859 г.

Материалите от документа са представени в **Приложение 1**.

Според въпросния „Дефтер с мазбата“ **в каза Осман пазар през 1859 г.** са регистрирани ²⁰ **занаята, официално описани като организирани в 19 „еснафа“ и една „група“**.

Занаятчиите се разделят на 359 майстори, 107 калфи и 81 чираци. Общо със занаяти се занимават **583 души**.

¹⁰ **Опис на османо-турски документи** за занаяти и търговия (XVI – XIX в.). съст. Велков, А. П. Груевски, С. Иванова, М. Михайлова-Мръвкарлова, Н. Робев, Е. Силянова. С. 1993. Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. с. 230, док. № 795; с. 258, док. № 909.

¹¹ **Тошев, М.** За изданията на един „малък“ музей в една малка община. сб. Музеи и общини. В. Търново. Издателство Фабер. 2018. том 2. с. 200 – 201.

¹² Преведените текстове се съхраняват в Исторически музей-Омуртаг под сигнатура, съответно НСФ-№174-и МО и НСФ-№175-и МО.

¹³ **Тошев, М.** Бележки за стопанския облик на град Осман Пазар (Омуртаг) и прилежащите му покрайнини от началото на XIX век до 1878 г. сб. Град Омуртаг и Омуртагския край – история и култура. В. Търново. Издателство Фабер. 2003. том 2. с. 426 – 436; **Тошев, М.** Град Осман пазар (Омуртаг) като търговско средище до Освобождението /предварителни проучвания/. сб. Панаири, пазари, тържища в българските земи. В. Търново. Издателство Фабер. 2004. с. 215 – 220; **Тошев, М.** Бележки за кожарския занаят в град Осман пазар през втората половина на XIX век. сб. Народните занаяти – минало, настояще и бъдеще. Габрово. Издателство Фабер. 2007. том 3. с. 37 – 42.

¹⁴ **Калицин, М.** Османски регистър за занаятчиите в град Омуртаг през 60-те години на XIX век. сб. Град Омуртаг и Омуртагския край-и история и култура. В. Търново. Фабер. 2006. том 4. с. 259 – 300.

Тук възниква въпросът дали в Опис 59 са включени занаятчиите от град Котел, който е част от каза Осман пазар¹⁵. Отговор може да даде запазеният Дефтер на занаятчиите в „село Къзган“ за 1859 – 1860 г.¹⁶. В него са регистрирани въглищари, златари, гребенари и продавачи на тютюн. Въпросните занаяти не са отбелязани в Опис 59. От друга страна, в котленския опис не са записани обушари, чападжии, железари, налбанти, бъчвари, дюлгери, арабаджии, бояджии, ханджии, джамбази и халваджии. Следователно, като се имат предвид големите разлики във видовете упражнявани занаяти и краткото време между съставянето на двата регистъра, може да се заключи, че в Опис 59 не са включени занаятчиите от Котел.

Вторият документ, „Фрагмент от Дефтер“ на „дължимите според изискванията на закона такси от еснафите в каза Осман пазар за настоящата [12]81 [6.VI.1864 – 26.V.1865 г.] г.“, или **Опис 65**, както ще бъде обозначаван по-нататък в изложението, е запазен частично. В оцелелия текст са записани само Занаятчиите от град Осман пазар и село Тича¹⁷ – видовете Занаяти, имената на Занаятчиите, Майсторите, Калфите, Чираците и тяхната възраст през 1865 г. В разработката се представят само занаятчиите от „касаба“ Осман пазар.

Подробната информация, извлечена от документа, е представена в **Приложение 2**.

Според въпросния „Фрагмент от Дефтер“ в **града Осман пазар през 1864 – 1865 г.** са регистрирани **24 занаята**, от които се разчитат имената на 22, а наименованията на останалите два занаята са заличени поради повреда на листа.

Занаятчиите са **официално описани като** организирани в **24 „еснафа“**. Шивачите имат две отделни организации, разделени по религиозен принцип, а Ханджиите и Кръчмарите са обединени в един „еснаф“.

Занаятчиите се разделят на 214 майстори, 88 калфи и чираци 55 + 1 – 2?. Общо със занаяти се занимават **357 + 1 – 2?** души.

За да се получи приблизителна представа за параметрите на занаятчийството в град Осман пазар и казата според броя на занаятчиите, е необходимо да се сравнят данните от двата опис.

¹⁵ **Маждракова-Чавдарова, О.** Град Омуртаг през... с. 106.

¹⁶ **Опис на османо-турски...** с. 234. док. № 808.

¹⁷ **Калицин, М.** Османски регистър... с. 260.

Таблица 1

**Сравнително представяне на занаятите и броя на занаятчиите
в описите от 1859 г. и 1864 – 1865 г.**

Еднакви занаяти, отбелязани в двата опис

1859 г. – Опис 59	1864 – 1865 г. – Опис 65
Кожари Майстори – 20 Калфи – 21 Чираци – 6 Общо: 47 души	1. Кожари Майстори – 15 Калфи – 18 Чираци – 8 Общо: 41 души
Шивачи Майстори – 87 Калфи – 26 Чираци – 30 Общо: 143 души	2. Шивачи – мюсюлмани и християни Майстори – 71 Калфи – 40 Чираци – 29 Общо: 140 души
Обущари-кърпачи Майстори – 44 Калфи – 27 Чираци – 6 Общо: 77 души	3. Обущари (йемениджии) Майстори – 14 Калфи – 8 Чираци – 3 + 1 – 2? Общо: 25 + 1 – 2? души
Сапунари Майстори – 18 Калфи и Чираци – Общо: 18 души	4. Сапунджии Майстори – 3 Калфи – 4 Чираци – 5 Общо: 12 души
Бояджии Майстори – 6 Калфи и Чираци – Общо: 6 души	5. Бояджии Майстори – 4 Калфи – 2 Чираци – Общо: 6 души
Бакали Майстори – 72 Калфи и Чираци – Общо: 72 души	6. Бакали Майстори – 40 Калфи и Чираци – Общо: 40 души

1859 г. – Опис 59	1864 – 1865 г. – Опис 65
Железари/Ковачи Майстори – 28 Калфи – Чираци – 2 Общо: 30 души	9. Ковачи/Железари ¹⁸ Майстори – 4 Калфи и Чираци – Общо: 4 души
Подковачи Майстори – 9 Калфи – 2 Чираци – 3 Общо: 14 души	10. Подковачи Майстори – 2 Калфи – 1 Чираци – 1 Общо: 4 души
Бръснари Майстори – 14 Калфи – 5 Чираци – 3 Общо: 22 души	17. Бръснари Майстори – 4 Калфи – 3 Чираци – 3 Общо: 10 души
Бъчвари Майстори – 12 Калфи – 2 Чираци – 1 Общо: 15 души	18. Бъчвари Майстори – 5 Калфи и Чираци – Общо: 5 души
Касапи Майстори – 2 Калфи и Чираци – Общо: 2 души	20. Касапи Майстори – 2 Калфи и Чираци – Общо: 2 души
Ханджии Майстори – 7 Калфи и Чираци – Общо: 7 души	22. Ханджии и Кръчмари Майстори – 9 Калфи и Чираци – Общо: 9 души
Дюлгери Майстори – 7 Калфи – 6 Чираци – 3 Общо: 16 души	24. Дюлгери Майстори – 3 Калфи – 3 Чираци – 2 Общо: 8 души

¹⁸ В таблица 1 е запазена номерацията на Занаятите от Опис 65, за да се различават напълно от Занаятите в Опис 59, на което се дължи разместването на номерата в общата подредба.

**Занаяти, отбелязани само в един от описите, със спорен превод
и с неизвестни наименования**

1859 г. – Опис 59	1864 – 1865 г. – Опис 65
I. Памукчии ? II. „Чабаджъ/копачи“ III. „Чападжъ (майстор или продавач на мотики)“ Майстори – 8 Калфи и Чираци – Общо: 8 души	7. Памукчии Майстори – 8 Калфи и Чираци – Общо: 8 души
Арабаджии Майстори – 33 Калфи – 17 Чираци – 15 Общо: 65 души	8. Козинари Майстори – 6 Калфи – 2 Чираци – 2 Общо: 10 души
I. Кожухар ? II. „Билкар, продавач на изсушени лечебни корени“ Майстори – 7 Калфи – 1 Чираци – 5 Общо: 13 души	11. Сарачи Майстори – 2 Калфи – Чираци – 1 Общо: 3 души
Халваджии Майстори – 5 Калфи и Чираци – Общо: 5 души	12. Кожухари Майстори – 4 Калфи и Чираци – Общо: 4 души
Калайджии Майстори – 5 Калфи и Чираци – Общо: 5 души	13. Фурнаджии Майстори – 2 Калфи и Чираци – Общо: 2 души
Джамбази Майстори – 5 Калфи и Чираци – Общо: 5 души	14. Златари Майстори – 1 Калфи и Чираци – Общо: 1
Музиканти Майстори – 6 Калфи – Чираци – 7 Общо: 13 души	16. Ахтари Майстори – 7 Калфи и Чираци – Общо: 7 души

1859 г. – Опис 59	1864 – 1865 г. – Опис 65
	21. Кафеджии Майстори – 5 Калфи – 4 Чираци – 1 Общо: 10 души
	15. Еснаф на... – повреден текст Майстори – 1 Калфи – 2 Чираци – Общо: 3 души
	19. Еснаф на... – повреден текст Майстори – 2 Калфи – Чираци – 1 Общо: 3 души

Сред представените материали има няколко неясни момента в превода и поради повреда на хартията. Струва си да се направи опит за тяхното изясняване. Разбира се, в случая не може да се установи с точност кой занаят е имал предвид османският чиновник, но теоретично може да се направят някои предположения.

При превода на Опис 59 има два случая, в които названията на занаятите не могат еднозначно да се определят.

Първият от тях е: „Кожухар“ или „Билкар, продавач на изсушени лечебни корени“?

Кожухарските изделия са твърде важни, бих казал, жизненоважни в ежедневието на селянина и гражданина¹⁹. Изработката на кожени дрехи е едно от малкото неща, които традиционният човек не може да направи сам. Кожухарството е регистрирано и в Опис 65, № 12, което показва, че занаятът е с традиции в района. Следователно може да се предположи, че именно Кожухарство е записал османският чиновник в Опис 59.

Втория вариант на названието – Билкар, на пръв поглед би трябвало да се приеме за съвсем малко вероятно. Но в случая има една особеност – в Опис 65 са записани Ахтари, № 16, които по същество са Билкари, тъй като и в двата случая става дума за продажба на лечебни растения и стоки²⁰. В добавка – и в двата Описа са регистрирани по 7

¹⁹ Ковачева-Костадинова, В. Занаяти в югозападните български земи XV – XIX век. Издателство на БАН. С. 1991. с. 89.

²⁰ Гинчев, Ц. Избрани произведения. Издателство Български писател. С. 1986. том 1. с. 486.

Майстори в бранша. Вярно е, че през 1859 г. са записани Калфа и Чираци, а през 1864 – 1865 г. тях вече ги няма. Все пак еднаквият брой Майстори дава основание да се предположи, че иде реч за едни и същи занаятчии. Въпросът остава открит...

Във втория случай иде реч за превод, който може да означава „Памукчии“; „Чабаджъ/копачи“ или „Чападжъ (*майстор или продавач на мотики*)“.

Работата на Памукчиите е твърде важна част от производството на облекло, особено в градовете²¹. В Опис 65 също са отбелязани Памукчии, а и в двата описи Майсторите са еднакъв брой – по 8 души, без Калфи и Чираци.

Преводният вариант „Чабаджъ/копачи“. Възможно е тук да става дума за наемни работници, които окопават лозя или вършат друга земеделска работа²². Но има някои особености, които пораждаат обосновани съмнения. В описите те са обозначени като „еснаф“, което в никакъв случай не отговаря на еснафските принципи²³ – например Музикантите са записани като „група“, тъй като тяхната „артистична безгрижност“ не се поддава на строг ред. Не е логично временни, наемни работници да се регистрират като „еснафлии хора“. Разбира се, възможно е чиновникът писар да е допуснал грешка. На следващо място – записани са само 8 души, а касаба Осман пазар е брояла около 5000 жители през 60-те години на XIX в.²⁴. Ако старите османпазарлии са имали нужда от наемни копачи, то 8 души едва ли са щели да им бъдат достатъчни.

Вариантът „Чападжъ (*майстор или продавач на мотики*)“. За да се приеме, че това е верният превод, би трябвало в района да е имало много ковашки работилници с голям брой занаятчии, които работят за обширен пазар. Тогава, в резултата на усиленото търсене, въпросните железари би трябвало да са се специализирали в отделни сектори на ковашкия занаят – брадвари, ножари, кантарджии²⁵ и разбира се, „Чападжъ“. Друга приемлива възможност е, ако в района има обширни ниви и градини, за чиято обработка са необходими много мотики, което би предизвикало отделяне на конкретното производство от общото Железарство. Сведения за наличие на посочените условия не са намирани в нито един източник от онова време.

²¹ Ковачева-Костадинова, В. Занаяти в югозападните... с. 42.

²² Благодаря най-сърдечно на моя колега **Алджан Мустафа** – Исторически музей – Омуртаг, за предоставената информация по въпроса.

²³ Въпросът за организацията на еснафите в района на Осман пазар е разгледан по-нататък в изложението.

²⁴ По-подробно по въпроса вж. **Драганова**, Сл. Непубликувани извори за каза Осман пазар (Омуртаг) и нейното място в Търновски санджак според данъчното облагане през Танзимата. сб. Град Омуртаг и Омуртагския край-и стория и култура. Издателство Фабер. В. Търново. 2003. том 2. с. 414 – 416.

²⁵ Вж. подробно **Цончев**, П. Из стопанското минало на Габрово. Монографични изследвания. С. печатница „Художник“. 1929. с. 199, 215, 225, 226.

Следователно може да се приеме за почти сигурно, че в Опис 59 са записани занаятчийи Памукчийи.

В Опис 65 има две места, където поради повреда на хартията не може да се разберат имената на съответните занаяти. Какви биха могли да бъдат те?

Особен интерес представлява неизвестният еснаф, записан под № 15. Той е съставен от 1 майстор християнин и 2 калфи мюсюлмани. Какво ли е накарало представителите на „*милети хакиме* (господсвующе племе)“, на „*владаещото племе*“ да приемат подчиненото положение на занаятчийски помощници? А и що за занаят е този, щом поражда толкова необичайни взаимоотношения?²⁶

Най-вероятно въпросният занаят е новопоявил се в града. Той се е практикувал само от 1 майстор, сиреч не е имал време да се развие, да привлече интерес и повече желаещи да го изучат и работят. На следващо място – сред занаятите в Опис 59, които не са отбелязани в Опис 65, по логиката на разсъждения, е почти невъзможно да се посочи занаят, който да отговаря на описаните характеристики.

Въпросът с калфите мюсюлмани – най-вероятно отговор може да даде тяхната възраст. Единият е на 24 години, а другият – на 45. Оттук съвсем логично идва съждението, че в случая не става дума за класически занаятчийски помощници, а за наемни работници²⁷. Следователно най-вероятно е Майсторът християнин да им е предложил по-добри условия за работа.

Второто неизвестно наименование е на еснафа, записан под № 19. В случая най-вероятни са три възможности:

Първо – Занаятът е нов в града. В този случай е невъзможно да се направят дори догадки какво е било записано от османския чиновник.

Второ – Занаятът е Арабаджийство. Невъзможно или почти невъзможно е в град с население около 5000 души да няма занаятчийи, които поне да поправят повредените основни средства за транспорт – волските дървени коли. Едва ли старите османпазарлии са нарамвали счупеното колело и са го носили на 3 – 4 км в някое от близките села, за да го поправят тамошните майстори, или са наемали от комшиите си товарен кон и са плащали за услугата.

Арабаджийството е занаят сложен и специализиран. Според спомена, достигнали до наши дни, за работа с дърво се изисква голям майсторлък, защото, ако се допусне грешка, цялото изделие се поха-

²⁶ Б. а. Бележки по Биографията на доктора Хр. Т. Стамболски от Казанлък. сб. Казанлък в миналото и днес. Издава казанлъшката дружба „Розова долина“ в София. С. 1912. с. 189, бел.*; **Маринов, Д.** Българско обичайно право. Академично издателство проф. Марин Дринов. С. 1995. с. 365.

²⁷ Въпросът за възрастта на Калфите и Чираците е разгледан по-нататък в изложението.

бява и трябва да се започне отново. За сравнение – ако нещо се обърка при работа с желязо, материалът се слага отново в огнището, нажежава се – „топлиш, чукаш“, и грешката може да се поправи²⁸.

В този ред на мисли – като се прегледа Опис 65, става ясно, че от всичките 23 занаята, чиито названия са известни, само един е дървообработващ – Бъчварство, № 18. По принцип бъчварството също е сложна и специализирана производствена дейност, а продукцията му е високо ценена и търсена. Няма домакинство от онова време, което може да преживее без каци, качета, бурета, ведра и пр. Следователно Бъчварите едва ли се нуждаят от допълнителна работа по поправка на градските дървени коли. А и самата поправка не може да се извърши без специализирана подготовка – колелото на колата с главина, спици и наплати е едно от най-сложните изделия по онова време. Сиреч в стария Осман пазар няма официално регистрирани занаятчийи, които наред с основната си работа биха могли да ремонтират и волските коли.

В добавка – арабаджийството е регистрирано в Опис 59 като многолюден занаят. То се практикува от 65 души Майстори, Калфи и Чираци. Почти невъзможно е въпросният занаят да е изчезнал или да се е практикувал само по селата в казата. Оттук, по пътя на логиката, би могло да се направи обоснован извод, че регистрираните в касабата 3 души занаятчийи през 1864 – 1865 г. в неизвестния еснаф № 19 биха могли да се занимават с поправки по колите на градското население.

Трето – Занаятът е Халваджийство. В този случай може да се направят само най-обща догадки. Халваджийството е регистрирано в Опис 59, сиреч съществувало е като специализирана дейност в района. По традиция османското население е голям любител на халвата²⁹, а то има подавяващо мнозинство в Османпазарската каза³⁰. Въпросът остава открит...

С оглед на изложеното дотук е добре да се потърси, макар и най-общо, мястото на града и казата в един по-широк икономически район, съобразно съществуващата документна база. За целта материалите от

²⁸ Стефан Димитров Бачев, роден през 1927 г. в с. Велево. Образование – „трети клас по старому“. Работил е коларо-железарство, земеделие и животновъдство. Говори турски език. Бай Стефан почина на 9 февруари 2021 г. Лека му пръст и светла му памет.

²⁹ Тошев, М. Панаирът в град Омуртаг (предварителни проучвания). сб. Етнологията на границата на два века. Изследвания и материали посветени на 60 – годишния юбилей на доц. д-р Николай Колев. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. В. Търново. 2000 г. с. 484.

³⁰ Горанчев, В. А. Мустафа, М. Тошев. Имаме свят храм носещ името на Св. Димитър, построен от много години, но твърде малък... Молба на българите от касабата Осман Пазар за разрешение да възобновят своята църква. 24 октомври 1858 г. 150 години Българска Екзархия – държавност и национален идеал. Сборник с доклади от научна конференция. 18 септември 2020 г. Троян. Библиотека Род и Отечество. кн. 11. Издателство Фабер. В. Търново. 2021. с. 180 – 184.

Осман пазар са сравнени с информация за градовете Котел и Троян. Те също са планински селища, чието население разчита на занаятчийското производство. Разбира се, както вече споменах, данните са приблизителни и дават само най-обща представа по въпросната тема. Материалите са представени в **Приложение 3**.

х х х

Представените материали ни навеждат на няколко общи ориентировъчни извода:

На първо място – терминът „еснаф“, употребен в текста.

Възможно ли е технически, според класическите разбирания, да съществува еснафска организация от 2 Касапи, 6 Бояджии, 5 Халваджии, както са отбелязани в Опис 59?³¹ Малкият брой занаятчийски поражда сериозни съмнения и може да се предположи, че най-вероятно чиновниците са ги записали като „еснафи“, за да не противоречат на „буквата“ на височайшата заповед, която е „на всички еснафи... да бъдат издадени удостоверения“. Показателно е, че Музикантите в Опис 59 не са записани като „еснаф“, а като „група“, което със сигурност означава, че в случая няма класическа еснафска организация. Също така важно е да се отбележи – през 1865 г. само в списъците на Кожарите, Шивачите мюсюлмани и Дюлгерите е записан „главен майстор“. При другите занаятчийски няма главен майстор³². Веднага възниква въпросът: кой управлява съответния еснаф? Разбира се, възможно е главните майстори на другите „еснафи“ да са от селата, като се вземе предвид, че при някои занаяти според представените описи по-голямата част от занаятчийските работят там – Обущари, Железари, Подковачи, Кожухари, Бръснари и Бъчвари, както се вижда в **таблица 1**.

Възможно е също така занаятчийските от няколко бранша да членуват в един еснаф. Такива примери има регистрирани в Троян, в Родопската област³³. Възможно е при записването османският чиновник да ги е разделил поради вече посочената причина.

Следователно съществуването на стройна еснафска организация в каза Осман пазар, отговаряща на класическите разбирания и отразена в описите, трябва да се подложи на сериозно съмнение, тъй като поражда въпроси, на които към момента не може да се отговори.

³¹ За организацията на еснафа вж. **Цончев, П.** Из стопанското... с. 85 – 86; **Пенков, М.** Обществената дейност на шуменските еснафи през епохата на Възраждането. Годишник на музеите в Северна България. Варна. Книгоиздателство „Георги Бакалов“. 1976. том II. с. 120 – 124.

³² **Калицин, М.** Османски регистър... с. 278, 279, 290.

³³ **Хаджиев, П.** Грънчарството в Троянско – принос към проучването му в града Троян и околните села. С. Издателство на БАН. 1954. с. 10; **Тенева, Н.** Родопски занаяти. С. ЕИМ-БАН. 2003. с. 31, 94, 112

Второ – възрастта на Калфите и Чираците. Тя е много висока и рязко се отличава от общоприетите представи³⁴. Само за пример: при Кожарите средната възраст на Чираците е 31,5 години, а най-възрастният е на 55 години; Шивачите мюсюлмани – средна възраст на Калфите – 30,5 г., а най-възрастният е на 52 години, при Чираците – 25,12 години, а най-възрастният е на 43 години; Шивачите християни – най-възрастният Калфа е на 46 години, а най-възрастния чирак – на 31 години; Обущарите – Калфи на средна възраст 32,62 години, най-възрастният е на 42 години; Сапунджии – Калфи на средна възраст 36,75 години, най-възрастният е на 52 години, Чираци – най-възрастният е на 30 години; Дюлгери – Калфи на средна възраст 39,3 години, като най-възрастният е на 43 години, а най-младият – на 41 години. Чираци – на средна възраст 44,5 години, най-възрастният е на 45 години, най-младият – на 44 години, и т.н.

Само за обща представа ще добавя, че най-стари сред османпазарските занаятчии са Бояджиите Майстори – на средна възраст **57,25 години**, като най-възрастният е на 72 години, а най-младият – на 44 години.

За сравнение ще подчертая, че според разбиранията в онази епоха човек на 45 – 47 години е смятан за „старец“³⁵.

Като се вземе предвид изложеното, може да се направи изводът, че – в град Осман пазар през 1865 г. значителна част от Калфите и Чираците във възрастово отношение не отговарят на класическите представи за занаятчийски ученици и помощници. Годишите, които са навършили, без съмнение, ги поставят в категорията на възрастните мъже. Каква е причината? Като се вземе предвид общото състояние на икономиката в Османската империя по онова време, може да се предположи, че в случая иде реч за наемни работници³⁶. Следователно може да се предположи, че „големият турски пазар“ вече е наситен със занаятчийски стоки и услуги, а за османпазарските майстори няма свободно място³⁷.

³⁴ Подробно за възрастта на Чираци и Калфи виж **Цончев, П.** Из стопанското... с. 90, 139, 255; **Еспри-Мари Кузинери.** Френски пътеписи за Балканите XV – XVIII век. том 1. съставител и редактор Б. Цветкова. С. Наука и изкуство. 1975. с. 371; **Тенева, Н.** Родопски занаяти... с. 28, 74, 111, 139.

³⁵ По-подробно за възрастта в традиционното общество виж **Блъсков, 1907**, с. 17; **Банев, 2016**, с. 115.

³⁶ По-подробно виж: **Цончев, П.** Из стопанското... с. 93, 126, 139, 160 – 161, 174, 209 – 210; **Петров, В.** Старият дикиджилък в град Шумен. Известия на Народния музей-Шумен. Държавно издателство Варна. 1967. кн. IV. с. 117; **Тенева, Н.** Родопски занаяти... с. 140.

³⁷ Само за пълнота на изложението ще спомена, че има случай в съседния град Търговище един занаятчия, ранен в Балканската война и получил трайни увреждания, да не може да стане майстор и цял живот да стои калфа – **Колев, Н. Вичев.** Занаяти и занаятчий в Търговище. дизайн и печат ЕТ „Електрон-Цанко Тодоров“. Търговище. 2004. с. 102. Разбира се, не е възможно толкова много Калфи и Чираци в Осман пазар да имат физически увреждания.

Като се продължи с разсъжденията, може да се стигне до съждението, че значителна част от занаятчиите в района не произвеждат за пазара извън границите на казата. В противен случай биха имали широки възможности за печалба, замогване и бързо изкачване по стълбицата на еснафската йерархия.

Към същото предположение ни води и малкият брой на някои занаятчий в Опис 59 – трудно може да се мисли, че за пазара извън казата имат капацитет да работят 16 Дюлгери, 15 Бъчвари, 13 Кожухари, 6 Бояджии, 5 Халваджии, 2 Касапи...

Трето – при голяма част от занаятите не са регистрирани Калфи и Чираци.

През 1859 г. помощници и ученици нямат Сапунари, Бояджии, Бакали, Памукчии/Чападжии, Касапи, Ханджии, Халваджии, Калайджии и Джамбази – сиреч 9 от 20 занаята.

През 1865 г. – Бакали, Памукчии, Железари, Кожухари, Касапи, Фурнаджии, Златаря, Ахтари, Ханджии и Кръчмари, или 10 от 24 занаята.

Какви биха могли да бъдат причините?

При един от занаятите, отбелязани в Опис 65, може със сигурност да се направи изводът, че става дума за нов занаят в града. Иде реч за Златарството. То не е регистрирано в Опис 59 и се практикува само от един майстор, без Калфи и Чираци. Явно занаятът все още не си е извоювал място в обществото, а оттам и интересът към него е малък.

Друга причина би могла да бъде, че бащите – майстори учат синовете си, а вероятно и внуците си на своя занаят³⁸. Въпросните ученици и помощници от своя страна намират за по-изгодно да не се отделят като самостоятелни майстори, за да не вложат капитал в нова работилница и нови инструменти при вече наситен пазар. Същевременно те не се регистрират официално, за да не плащат данъци. В такъв случай би трябвало еснафът да се намеси и да регулира отношенията между занаятчиите, но вече бе споменато, че не е ясно какви са били неговата организационна рамка и обществена тежест. Само за ориентиране в проблематиката ще спомена, че в Родопите е имало практика Майсторът устно да обяви Чирака си за Калфа и дори Калфата за Майстор³⁹. Въпросът остава открит.

Четвърто – в периода 1859 – 1865 г. в града са регистрирани нови занаяти. Трябва специално да се подчертае, че почти всички нови занаяти може да се определят като доставящи „люксови“ сто-

³⁸ Тенева, Н. Родопски занаяти... с. 27, 60, 85, 92 – 93, 111, 138.

³⁹ Тенева, Н. Родопски занаяти... с. 29, 61, 74, 111, 139.

ки и услуги. Иде реч за Сарачите (№ 11), Фурнаджиите (№ 13), Златаря (№ 14) и Кафеджиите (№ 21). Следователно старият Осман пазар и районът се развиват успешно, тукашните люде богатеят и в местната икономика се откриват пазарни ниши за различни услуги и „стоки на разкоша“.

В заключение, с пълно право може да се направи изводът, че през 60-те години на XIX в. Осман пазар се очертава като значим занаятчийски център, който може да се сравнява по броя на занаятчиите си с известните средища Котел и Троян.

Трябва специално да се отбележи, че градът заема първо място по брой на Майсторите – Приложение 3. Тук ще си позволя да добавя, че като имам предвид собствения си опит, и в наши дни местните граждани обичат да бъдат началници, а доколко са Майстори? Разбира се, моите впечатления са придобити около 130 – 160 години след съставянето на османските документи. Въпросът остава открит...

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Занаяти, занаятчи и еснафи според Регистър „на майсторите, калфите и чираците от еснафите намиращи се в казата Осман пазар“ за издаване на удостоверения за 1858-1859 г.

Имената на занаятите са подредени в низходящ ред според общия брой на занаятчиите.

1. Шивачи. Майстори – 87 д. Калфи – 26 д. Чираци – 30 д. **Общо 143.**

2. Обущари-кърпачи. Майстори – 44 д. Калфи – 27 д. Чираци – 6 д. **Общо 77.**

3. Бакали. Майстори – 72 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 72.**

4. Арабаджии. Майстори – 33 д. Калфи – 17 д. Чираци – 15 д. **Общо 65.**

5. Кожари. Майстори – 20 д. Калфи – 21 д. Чираци – 6 д. **Общо 47.**

6. Железари. Майстори – 28 д. Калфи – няма. Чираци – 2 д. **Общо 30.**

7. Бръснари. Майстори – 14 д. Калфи – 5 д. Чираци – 3 д. **Общо 22.**

8. Сапунджии. Майстори – 18 души. Калфи и чираци – няма. **Общо 18.**

9. Дюлгери. Майстори – 7 д. Калфи – 6 д. Чираци – 3 д. **Общо 16.**

10 Бъчвари. Майстори – 12 д. Калфи – 2 д. Чираци – 1. **Общо 15.**

11. Подковачи. Майстори – 9 д. Калфи – 2 д. Чираци – 3 д. **Общо 14.**

12. *Названието на занаята се превежда различно от специалистите:*

I. Кожухар;

II. „Билкар, продавач на изсушени лечебни корени”¹.

Майстори – 7 д. Калфи – 1. Чираци – 5 д. **Общо 13.**

13. Музиканти². Майстори – 6 д. Калфи – няма. Чираци – 7 д. **Общо 13.**

14. *Названието на занаята се превежда различно от специалистите:*

I. Памукчии;

II. „Чабаджъ/копачи”;

III. „Чападжъ (майстор или продавач на мотики)”³.

Майстори – 8 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 8.**

15. Ханджии. Майстори – 7 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 7.**

16. Бояджии. Майстори – 6 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 6.**

17. Калайджии. Майстори – 5 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 5.**

18. Джамбази. Майстори – 5 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 5.**

19. Халваджии. Майстори – 5 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 5.**

20. Касапи. Майстори – 2 д. Калфи и чираци – няма. **Общо 2.**

¹ В процеса на проучване се оказа, че наименованието на въпросния занаят може да се преведе от османо-турски, по два начина и да означава два различни занаята. Въпросът остава открит.

² В текста е записано „група” на музикантите, а не „еснаф”, както е при другите занаятчи.

³ В този случай се оказа, че наименованието на въпросния занаят може да се преведе от османо-турски, по три начина и да означава три различни занаята. Въпросът остава открит.

Благодаря най-сърдечно на моя колега **Алджан Мустафа** – Исторически музей-Омуртаг, който преведе повторно всички занаятчийски наименования; на проф. **Орлин Събев** – ИБЦТ-БАН и доц. **Стефка Първева** – Институт за исторически изследвания-БАН, които провериха преводите и ми предоставиха цялата допълнителна информация по въпроса.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Занаяти, занаятчи и еснафи според „Фрагмент от Дефтер” на „дължимите според изискванията на закона такси от еснафите” в град Осман пазар

за 1864-1865 г.

Имената на Занаятите в изложението по-долу, са подредени по реда на записването им от османския чиновник.

Средната възраст на Занаятчиите е изчислена като са събрани годините на всички Майстори и полученото число е разделено на броя на Майсторите. Така е изчислена, по отделно, и средната възраст на Калфите и Чираците. Благодаря най-сърдечно на моята колежка Мариана Йонкова, която пресметна общия брой и възрастта на най-многочислените групи занаятчи и провери многократно всички изчисления.

Благодаря най-сърдечно на моя колега Алджан Мустафа, който разгледа подробно копието на ръкописа и ми предостави цялата необходима информация по различните неясни моменти при изписването и повредите в текста.

1. Кожари.

Майстори – 15 души. Средна възраст 43.86 г. Най-възрастният е на 72 г., най-младият – на 36 г.

Калфи – 18 души. Поради повреда в текста, разполагаме с възрастта само на 12 калфи и средната възраст е изчислена само за въпросните 12 калфи – Средна възраст 33.8 г. Най-възрастният от 12-е калфи е на 39 г., най-младият – на 27 г.

Чираци – 8 души. Средна възраст 31.5 г. Най-възрастният е на 55 г., най-младият – на 20 г.

Всички Кожари са мюсюлмани.

Общо Кожари: 41 души.

2. Шивачи-мюсюлмани.

Майстори – 13 души. Средна възраст 34.46 г. Най-възрастният е на 54 г., най-младият – на 28 г.

Калфи – 8 души. Средна възраст 30.5 г. Най-възрастният е на 52 г., най-младият – на 18 г.

Чираци – 8 души. Средна възраст 25.12 г. Най-възрастният е на 43 г., най-младият – на 18 г.

Общо Шивачи-мюсюлмани: 29 души.

Шивачи-християни.

Майстори – 58 души. Поради повреда на хартията не може да се разбере възрастта на 5 майстори, а възрастта на още 2-ма Майстори не е нанесена в Описа от тогавашните чиновници. Затова средната възраст е изчислена само за останалите 51 Майстори – Средна възраст 41.11 г. Най-възрастният от записаните е на 68 г., най-младият – на 25 г.

Калфи – 32 души. В текста не са нанесени годините на един от Калфите и средната възраст е изчислена само за останалите 31 Калфи – Средна възраст 29.61 г. Най-възрастният е на 46 г., най-младият – на 21 г.

Чираци – 21 души. В текста не са нанесени годините на един Чирак и средната възраст е изчислена само за останалите 20 Чираци – Средна възраст 25 г. Най-възрастният е на 31 г., най-младият – на 19 г.

Общо Шивачи-християни: 111 души.

3. Обущари (йемениджии).

Майстори – 14 души. Средна възраст 37.5 г. Най-възрастният е на 53 г., най-младият – на 23 г. Майстори-мюсюлмани – 2 души; Майстори-християни – 12 души.

Калфи – 8 души. Средна възраст 32.62 г. Най-възрастният е на 42 г., най-младият – на 19 г. Калфи-мюсюлмани – 4 души; Калфи-християни – 4 души.

Чираци – Текста е повреден и не може да се определи със сигурност възрастта на Чираците. В запазения пасаж се разчитат сведения за 3-ма души, но според размера на повредата, в текста има записан още един чирак, а е възможно да е записан и още един. Следователно, не може да се определи със сигурност дали Чираците са 4 или 5 на брой. В запазената част от текста се разчита едно мюсюлманско и едно християнско име.

Общо Обущари: 25 + 1-2? души.

4. Сапунджии.

Майстори – 3 души. Средна възраст 49 г. Най-възрастният е на 60 г., най-младият – на 39 г.

Калфи – 4 души. Средна възраст 36.75 г. Най-възрастният е на 52 г., най-младият – на 24 г.

Чираци – 5 души. Средна възраст 24 г. Най-възрастният е на 30 г., най-младият – на 17 г.

Всички Сапунджии са мюсюлмани.

Общо Сапунджии: 12 души.

5. Бояджии.

Майстори – 4 души. Средна възраст 57.25 г. Най-възрастният е на 72 г., най-младият – на 44 г.

Калфи – 2 души. Средна възраст 35 г. Най-възрастният е на 36 г., най-младият – на 34 г.

Чираци – няма.

Всички Бояджии са християни.

Общо Бояджии: 6 души.

6. Бакали.

Майстори – 40 души. Средна възраст 36.17 г. Най-възрастният е на 63 г., най-младият – на 18 г. Майстори-мюсюлмани – 35 души; Майстори-християни – 5 души.

Калфи и Чираци – няма.

Общо Бакали: 40 души.

7. Памукчии.

Майстори – 8 души. Средна възраст 51.75 г. Най-възрастният е на 65 г., най-младият – на 42 г. Майсторите са 7 мюсюлмани и 1 християнин.

Калфи и Чираци – няма.

Общо Памукчии: 8 души.

8. Козинари.

Текстът на места е повреден и не позволява да се изчисли с точ-

ност средната възраст на Козинарите. Пасажът с изписания общ брой на козинарите е запазен.

Майстори – 6 души; Калфи – 2 души; Чираци – 2 души.

Всички Козинари са мюсюлмани.

Общо Козинари: 10 души.

9. Ковачи.

Майстори – 4 души. Средна възраст 39.75 г. Най-възрастният е на 44 г., най-младият – на 32 г.

Калфи и Чираци – няма.

Всички Ковачи са християни.

Общо Ковачи: 4 души.

10. Подковачи.

Майстори – 2 души. Средна възраст 37.5 г. Най-възрастният е на 42 г., най-младият – на 33 г.

Калфи – 1 калфа на възраст 37 години.

Чираци – 1 чирак на възраст 27 години.

Всички Подковачи са християни.

Общо Подковачи: 4 души.

11. Сарачи.

Майстори – 2 души. Средна възраст 31 г. Най-възрастният е на 32 г., най-младият – на 30 г.

Калфи – няма.

Чираци – 1 чирак на възраст 25 години.

Всички Сарачи са мюсюлмани.

Общо Сарачи: 3 души.

12. Кожухари.

Майстори – 4 души. Средна възраст 37.25 г. Най-възрастният е на 42 г., най-младият – на 31 г.

Калфи и Чираци – няма.

Всички Кожухари са християни.

Общо Кожухари: 4 души.

13. Фурнаджиш.

Майстори – 2 души на по 43 годишна възраст, християни.

Калфи и Чираци – няма.

Общо Фурнаджиш: 2 души.

14. Златари.

Майстори – 1 майстор на възраст 30 години, християнин.

Калфи и Чираци – няма.

Общо: 1 златар.

15. Еснаф на ... – повреден текст.

Повреден е само текста с името на еснафа, а пасажа с описанието на занаятчиите е запазен.

Майстори – 1 майстор на възраст 41 години, християнин.

Калфи – 2 души. Средна възраст 34.5 г. Най-възрастният е на 45 г., най-младият – на 24 г. Калфите са мюсюлмани.

Чираци – няма.

Общо: 3 души.

16. Ахтари.

Майстори – 7 души. Средна възраст 47.28 г. Най-възрастният е на 58 г., най-младият – на 28 г.

Калфи и Чираци – няма.

Всички Ахтари са мюсюлмани.

Общо Ахтари: 7 души.

17. Бръснари.

Майстори – 4 души. Средна възраст 45.5 г. Най-възрастният е на 50 г., най-младият – на 38 г.

Калфи – 3 души. Средна възраст 38.3 г. Най-възрастният е на 47 г., най-младият – на 33 г.

Чираци – 3 души. Средна възраст 24 г. Най-възрастният е на 29 г., най-младият – на 19 г.

Всички Бръснари са мюсюлмани.

Общо Бръснари: 10 души.

18. Бъчвари.

Майстори – 5 души. Средна възраст 47 г. Най-възрастният е на 55 г., най-младият – на 41 г. Майсторите са мюсюлмани.

Калфи и Чираци – няма.

Общо Бъчвари: 5 души.

19. Еснаф на ... – повреден текст.

Повреден е само текста с името на еснафа, а пасажът с описанието на занаятчиите е запазен.

Майстори – 2 души. Средна възраст 47 г. Най-възрастният е на 50 г., най-младият – на 44 г.

Чираци – 1 чирак на възраст 30 години.

Всички са мюсюлмани.

Общо: 3 души.

20. Касапи.

Майстори – 2 души, мюсюлмани. Средна възраст 50 г. Най-възрастният е на 59 г., най-младият – на 41 г.

Калфи и Чираци – няма.

Общо Касапи: 2 души.

21. Кафеджии.

Майстори – 5 души. Средна възраст 40.2 г. Най-възрастният е на 50 г., най-младият – на 30 г.

Калфи – 4 души. Средна възраст 34.25 г. Най-възрастният е на 46 г., най-младият – на 26 г.

Чираци – 1 чирак на възраст 41 г.

В еснафа на Кафеджиите 1 майстор е християнин, а всички останали са мюсюлмани.

Общо Кафеджии: 10 души.

22. Ханджии и [23] Кръчмари.

Майстори – 9 души. Средна възраст 37.1 г. Най-възрастният е на 65 г., най-младият – на 19 г.

Калфи и Чираци – няма.

Всички Ханджии и Кръчмари са християни.

Общо Ханджии и Кръчмари: 9 души.

24. Дюлгери.

Майстори – 3 души. Възрастта на един от майсторите не е нанесена в текста, затова е изчислена средната възраст само на останалите двама – Средна възраст 47 г. По-възрастният от двамата описани е на 49 г., по-младият – на 45 г.

Калфи – 3 души. Средна възраст 39.3 г. Най-възрастният е на 43 г., най-младият – на 41 г.

Чираци – 2 души. Средна възраст 44.5 г. Най-възрастният е на 45 г., най-младият – на 44 г.

Всички Дюлгери са мюсюлмани.

Общо Дюлгери: 8 души.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Общ брой на занаятчиите в Осман пазар, Котел и Троян, записани в официални данъчни регистри и документи

Каза Осман пазар за 1859 г. Протокола за общо платените суми носи дата 25 юни 1859 г. Майстори – 359 души; Калфи – 107 души; Чираци – 81	Общо: 583 души
Гр. Котел за 1859-1860 г. Описа е с дата 11 март 1860 г.	Общо: 213 души¹
Гр. Осман пазар за 1864-1865 г. Протокола за общо платените суми не е запазен. Майстори – 214 души; Калфи – 88 души; Чираци – 55 + 1-2?	Общо: 357 + 1-2 ? души.

¹ Опис на османо-турски... с. 234. док. № 808.

Гр. Котел за 1865 г. Протокола за общо платените суми носи дата 31 декември 1865 г. Майстори – 314 души; Калфи – 104 души; Чираци – 102.	Общо: 520 души²
Гр. Троян за 1870-1871 г. Протокола за общо платените суми носи дата 12 февруари 1871 г. Майстори – 86 души; Калфи – 110 души; Чираци – 86	Общо: 282 души
Гр. Троян за 1871-1872 г. Протокола за общо платените суми носи дата 8 март 1872 г. Майстори – 152 души; Калфи – 16 души; Чираци – 56.	Общо: 224 души
Гр. Троян за 1872-1873 г. Протокола за общо платените суми носи дата 12 март 1873 г. Майстори – 161 души; Калфи – 50 души; Чираци – 100 ³	Общо: 311 души
Гр. Котел за 1878 г.⁴ Писмото с въпросната информация носи дата 4 август 1878 г.	Общо: 186 души + ? ханджии⁵

² Андреев, Ст. Данъчен списък на котленските занаятчии от 1865 г. Известия на Българското историческо дружество. С. Наука и изкуство. 1968. кн. XXVI. с. 329.

Прави впечатление голямата разлика в общия брой занаятчии в Описите от 1859-60 и 1865 г. Причината е: През 1865 г. са регистрирани много дюлгери от Беброво, Елена, Трявна, Килифарево, които са записани само с първите си имена. Сиреч, въпросните строители не са жители на Котел, а са били там временно, най-вероятно, за да строят прочутите котленски къщи. Благодаря на проф. Ив. Русев, който ми посочи въпросната причина.

³ Преводите на посочените три Описа на занаятчиите в гр. Троян се съхраняват в Музея на Народните художествени занаяти и приложните изкуства-Троян под №№ „МНХЗПИТ Дв 222” и „МНХЗПИТ Дв 223”. Благодаря най-сърдечно на моята колежка Елеонора Авджиева – директор на МНХЗПИ, която ми предостави цялата необходима информация.

⁴ Данните от Писмото са ориентировъчни, защото съществува възможност да не са изброени всички занаятчии.

⁵ Киров, Г. Материал за котленското училище. сб. НУНК. С. издава Българското книжовно дружество. 1906-1907. том 22-23. с. 60. От общия брой е изваден броя на Овчари, Доктори, „Попови”, Воденичари и Тепавичари, защото, първите три занятия не са занаяти по своята същност, а останалите два – не фигурират в описите за Осман пазар и Троян. Но, от други източници се знае, че воденичари и тепавичари са работили в съответните райони – виж по-подробно: Списък на водениците, намиращи се в каза Осман пазар от 1862 г. НБКМ. Ом. 1/3, л. 16-6а, НСФ-№ 295-ИМО; Терминологичен речник на Занаятите в Троянския край. С. Издателство на БАН. 1992. с. 6-7, 10, 96; Ковачев, Р. Население и стопанство на Троян от втората половина на XV до началото на XVII в. според османския данъчен кадастър. сб. Троян – документи, открития, събития, личности. Троян. Издателство Фабер. 2018. с. 233, 261; Стоянов, Ив. Троян през периода на Българското възраждане. Националноосвободителни борби. сб. Троян – документи, открития, събития, личности. Троян. Издателство Фабер. 2018. с. 279, 281; 283.

Благодаря най-сърдечно на моята колежката Десислава Вутова от МНХЗПИ-Троян, която ми предостави необходимата информация.

TO THE MATTER OF THE CRAFTSMEN IN KAZA OSMAN PAZAR THROUGH 50 AND 60 YEARS OF XIX CENTURY. AN ATTEMPT FOR QUANTITY AND AGE CHARACTERISTIC

Miroslav Toshev

History museum – Omurtag

In the proposed article, based on a two ottoman Descriptions of craftsmen from 1859 and 1864 – 1865, preserved in the Oriental department of the National Library St.St. Cyril and Methodius, for kaza Osman Pazar and Osman Pazar ton, today Omurtag, are systemized and presented the number of craftsmen and the “guild”, number of the craftsmen – masters, journeymen and apprentices and their middle age through 1864 – 1865. The following conclusions are made based on the received data:

In kaza Osman Pazar through 1858 – 1859 are registered in total 20 crafts, officially described as organized in 19 “guilds” and one “group”/ the craftsmen are divided into 359 masters, 107 journeymen and 81 apprentices. In total, with crafts are occupied 583 people.

In Osman Pazar town through 1864 – 1865 are registered 24 crafts, from which are readable the names of 22 and the other 2 are hidden because of a damage in the paper. The craftsmen are officially described as organized in 24 “guilds”. The tailors have 2 separate organizations, divided by a religious principle and innkeepers and bartenders are united in 1 “guild”. The craftsmen are divided in 214 masters, 88 journeymen and apprentices 55+1 – 2?. In total, in crafts are occupied 357+1 – 2? People.

The age of the listed journeymen and apprentices is really high and stands out sharply from the common accepted ideas. Most probably, in this case is about hired workers who don't have capital to open their own shop or the market is full and there is no place for them.

In the biggest part of the crafts, Journeymen and apprentices are not registered, probably because the father masters are teaching the sons to their craft. These students and apprentices by itself find it more profitable not to separate as independent masters, so they won't invest their capital in new tools and workshops. At the same time, as they don't register officially, the don't pay taxes.

In the period 1859 – 1865 in Osman Pazar are registered new crafts. It should be underlined that almost all of them can define their selves as delivering „luxury“ services and goods. Therefore, old Osman Pazar and the

region are developing successfully, the local people are getting rich and in the local economy are discovered new market niches for different services and „goods of the luxury“.

In conclusion – during the 60's years of XIXc. Osman Pazar outlines as a significant crafts center which can compare by number of craftsmen with the famous „proto-industrial“ centers as Kotel and Troyan.

Keywords: crafts, artisans, Osman pazar, 1859, 1865

Мирослав Тошев

Исторически музей – Омуртаз

ул. „Ген. Тотлебен“ № 53

E-mail: muzey@abv.bg